

Stručné dějiny Slezské církve evangelické augsburského vyznání

Evangelická církev na Těšínsku existuje v různých organizačních formách nepřetržitě od první poloviny 16. století až dodnes.

Přestože v době české reformace bylo Těšínsko již součástí českého státu, myšlenky husitství se zde uplatnily jen v omezené míře. Naproti tomu vůči reformaci Lutherově o sto let později se obyvatelé těšínského knížectví postavili kladně. Reformace zde měla poklidný a konzervativní ráz. V těšínském knížeti Václavu III. Adamovi našla svého oddaného podporovatele. Roku 1568 tento kníže vydal tzv. Řád církevní, kterým upravil zejména bohoslužebný život rodící se luterské církve. Roku 1584 vydala kněžna Kateřina Sidonie, vdova po knížeti, rozšířenou verzi tohoto řádu v německém jazyce; upravila v ní i školskou a organizační problematiku církve. Liturgickými jazyky byly podle zmíněných řádů čeština a v menší míře též němčina. V podpoře luterské církve pokračoval i syn Kateřiny Sidonie a Václava III. Adama, kníže Adam Václav (1595-1617), takže koncem 16. století bylo téměř celé Těšínsko luterské; významnější skupiny katolíků se udržely na Frýdecku (nacházejícím se od roku 1573 v katolických rukou), v některých městech působili také příslušníci Jednoty bratrské. V čele luterské církve na Těšínsku stál kníže a děkan, jakož to představený duchovenstva země. Evangeličtí duchovní na Těšínsku díky svým studiím v cizině (např. ve Wittenbergu) nebo díky svému cizímu původu obohacovali kulturu země, v níž působili. Z literárně činných duchovních lze uvést například Jiřího Třanovského, Jana Pražana či Jiříka Joannida Frýdeckého.

Roku 1610 kníže Adam Václav opustil luterskou víru a stal se římským katolíkem. Ve své zemi zahájil rekatolizaci. Po bělohorské porážce (1620) protireformační tažení proti těšínským evangelíkům zintenzivnělo; nicméně tu většinou nedosahovalo takové síly jako v Čechách či na Moravě. Vestfálský mír (1648) výslovně přiznal slezským evangelíkům právo zůstat v zemi a soukromě provozovat ve svých domech bohoslužby. Na těchto domácích bohoslužbách byl nezřídka používán kancionál těšínského rodáka Jiřího Třanovského, nazvaný „Cithara sanctorum“, jenž poprvé vyšel roku 1636 a poté ve více než 140 vydáních. Veřejná evangelická bohoslužba ale v knížectví ustala roku 1654, kdy tzv. náboženská komise zabrala všechny zbývající luterské kostely a kaple v zemi a luterští duchovní byli ze země vypovězeni. Pokud se chtěli evangelíci shromažďovat ve větším počtu, museli tak činit tajně v horách (např. na Godule, na Zakameni). Tam jim přicházivali sloužit svátostmi kazatelé z Uher.

Pětapadesátileté období bez veřejné luterské bohoslužby skončilo roku 1709. V tomto roce přinutil švédský král Karel XII císaře Josefa I., aby tzv. exekučním recesem k altran státské smlouvě povolil mimo jiné výstavbu evangelického kostela u města Těšína. Kostel se nazýval „Ježíšův kostel“ nebo též „kostel milosti“ (Gnadenkirche). Vedle kostela vznikla také evangelická škola. U kostela a školy se záhy vytvořilo jedno z center slezského pietismu; kromě všech těšínských evangelíků jej navštěvovali i tajní nekatolíci z Moravy a z Čech, byla mezi nimi i řada osob z Kravařska, které později obnovily v Ochranově Jednotu bratrskou. K nejvýznamnějším pietistům, působícím v této době v Těšíně, patřil Johann Adam Steinmetz, Jan Liberda či Jan Muthmann. Protivníci probuzenecké práce ovšem nelenili a roku 1730 dosáhli vypovězení tří pietistických pastorů a dvou učitelů ze všech zemí habsburské monarchie. Přestože měli těšínské evangelíci vlastní kostel, museli snášet mnohá pronásledování: například roku 1735 vytvořili jezuité tzv. sirotčinec, kam zpravidla násilím umísťovali děti z evangelických rodin, které převychovali v katolické víře, o rok později vedl náboženský a sociální útlak ze strany regenta komorního panství dokonce k selským bouřím. Nástrojem rekatolizace byla i tzv. konzistoř augsburského vyznání, kterou zřídila Marie Terezie ve 40. letech 18. století – tento nejvyšší orgán těšínských luteránů tvořili převážně katolíci!

Krutou dobu protireformace ukončil až toleranční patent císaře Josefa II., který byl ve Slezsku s ohledem na místní specifické poměry vyhlášen v pozměněné formě až roku 1782. Přinesl zejména možnost budovat nové modlitebny a zřizovat školy. Toleranční modlitebny však musely být bez věže a nesměly mít veřejný vchod z ulice. V době toleranční byly na Těšínsku vystavěny modlitebny v Bielsku, Jaworzu, Wiśle, Bludovicích, Komorní Lhotce, Bystřici, Drogomyšlu, Ustroni, Návsí, Goleszowie a Starém Bielsku. Do nových sborů přicházeli v první fázi duchovní zejména ze Slovenska. Všichni těšínské evangelíci byli začleněni do celorakouské evangelické církve a. v. Je zajímavé, že celorakouská konzistoř a. v., pod níž spadaly sbory od Terstu po Lvov, sídlila do roku 1785 v Těšíně. Těšín byl pro rakouské evangelíky významný také tím, že tu v letech 1813-1873 existovalo evangelické gymnasium, hojně navštěvované studenty z celé monarchie.

Evangelíci nicméně zůstávali stále jen „tolerovanými“ občany státu. Proto se roku 1848 připojili k revolučním požadavkům a vymohli si zrovnoprávnění s katolíky. Tzv. protestantský patent (1861) pak přinesl evangelíkům právo na církevní samosprávu. Období rovnoprávnosti bylo poznamenáno rozvojem rozmanitých protestantských aktivit (vzpomeňme např. založení evangelické nemocnice v Těšíně v roce 1888), založení řady spolků, vydávání časopisů a knih). Toto období, ale bylo také obdobím národního probuzení a následných národnostních třenic, které se nevyhnuly ani církvi. Jedním z plodů národnostních snah byl i nový polský kancionál, vydaný poprvé roku 1865, který sestavil pastor Jerzy Heczko a který postupně vytlačil z užívání Třanovského Citharu sanctorum. K nejvýznamnějším duchovním této doby náleželi Leopold Marcin von Otto, polský národní buditel a probuzenecký pastor, a Theodor Karl Haase, německý liberální politik a teolog.

Počátkem 20. století prožila evangelická církev na Těšínsku velké probuzení, nazývané „těšínský zázrak“. Zasloužili se o ně pastoři Jan Pindór, který mj. kázal po boku D. L. Moodyho na světové výstavě v Chicagu (1893), a Karol Kulisz, podporující vznik malých domácích skupinek, které se věnovaly prohlubování náboženského života. Roku 1906 se v důsledku probuzení vytvořilo tzv. Křesťanské společenství, které se stalo nositelem novopietistické zbožnosti v církvi; letniční zbožnost reprezentoval v církvi od roku 1910 Svaz pro rozhodné křesťanství. Probuzenecká hnutí organizovala evangelizační setkání a biblické hodiny, zakládala nedělní besídky, pěvecké a instrumentální soubory, vydávala letáky, brožury, časopisy a zpěvníky, nezapomínala též na činnost diakonickou.

Rozpad Rakousko-Uherska (1918) přinesl i vážné změny do evangelické církve na Těšínsku. Některé sbory se připojily k Českobratrské církvi evangelické, jiné k Německé evangelické církvi a další k polské evangelické církvi se sídlem ve Varšavě. Poté, co byla roku 1920 definitivně část Těšínska adjudikována Československu, ocitlo se na této československé části šest evangelických sborů, které se dříve připojily k polské evangelické církvi (Dolní Bludovice, Bystřice, Komorní Lhotka, Návsí, Orlová a Třinec). Tyto sbory vytvořily novou církev nazvanou „Augsburská evangelická církev ve východním Slezsku v Československu“. Československá vláda církev uznala svým usnesením ze dne 24. května 1923. Po celou dobu první republiky si církev zachovala výrazně polský charakter a představovala jeden z nejvýznamnějších faktorů posilujících polství v české části Těšínska. Někteří duchovní církve byli dokonce zapojeni do polské diverzantské činnosti proti Československu.

Roku 1938 bylo české Těšínsko okupováno polskou armádou a všechny sbory Augsburské evangelické církve ve východním Slezsku v Československu se ocitly na území Polska. V prosinci téhož roku byly přičleněny ke slezské diecézi Evangelicko-augsburské církve v Polsku. Následujícího roku však bylo celé území slezské diecéze připojeno k Říši a sbory na Těšínsku byly krátce nato podřízeny německé konzistoři ve Vratislavi. Okupantská moc na ně těžce dolehla: většina pastorů byla zbavena úřadu, mnozí z nich byli uvězněni anebo popraveni; bohoslužby se po čase konaly jen v němčině.

Konec války však neznamenal konec problémů těšínských evangelických sborů. Stát odmítal Augsburskou evangelickou církev ve východním Slezsku v Československu uznat a Českobratrská církev evangelická

s podporou národních socialistů usilovala připojit východoslezské sbory k sobě jako svůj čtrnáctý seniorát. Sbory se však proti těmto snahám energicky postavily, zkonsolidovaly se a zaručily Polákům i Čechům v církvi rovná práva. Na státní uznání však musely čekat až do roku 1948, kdy komunisty obsazené Ministerstvo školství a osvěty svým výnosem potvrdilo, že právní stav církve trvá beze změny. Roku 1950 se církev přejmenovala a přijala název „Slezská církev evangelická augsburského vyznání“, současně vznikly nové sbory a církev byla rozdělena do dvou seniorátů. Roku 1956 se SCEAV stala členkou Světové rady církví a Světového luterského svazu.

Skutečnost, že uznání se církvi dostalo od komunistické vlády, vedla vedení církve k serviálnímu postoji vůči vládnoucímu režimu. S tímto postojem ovšem nesouhlasili probuzenečtí členové církve, vytvářející pod vedením pastora Vladislava Santaria ilegální hnutí, zvané „Misijní práce“. Celé období komunistické diktatury tak bylo poznamenáno vleklým se konfliktem mezi vedením církve a „Misijní prací“. Probuzenečtí křesťané odmítli podřídit se snahám komunistů o potlačení církevních aktivit, ale naopak je udržovali a nadále rozvíjeli: setkávali se na tajných domácích pobožnostech a vzdělávacích kurzech, organizovali pod hlavičkou nejrůznějších organizací zájezdy a tábory mládeže, vydávali samizdatové publikace atd.

Po sametové revoluci se dne 16. března 1991 sešel v Třanovicích mimořádný synod, který odvolal dosavadního biskupa Stonawského a jeho náměstka Niedobu z funkcí. Ti však synod neuznali, a tak dali podnět ke schizmatu v církvi. Stoupenci dřívějšího vedení církve po déle trvajících konfliktech založili novou církev s názvem „Luterská evangelická církev augsburského vyznání v ČR“. Byla registrována dne 19. ledna 1995.

Slezská církev evangelická a. v. využila po roce 1989 nových možností, které se jí otevřely, a rozvinula svou činnost; pro zabezpečení lepší správy byla roku 1998 rozdělena do pěti seniorátů.

Vybraná literatura k dalšímu studiu

- 1. Biermann, Gottlieb: Geschichte des Protestantismus in Österreichisch-Schlesien. Prag, I. G. Calve'sche k. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhandlung (Josef Koch) 1897
- 2. Michejda, Karol: Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim. 2. vyd. IN: Z historii Kościoła Ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim. Katowice, Didache 1992, s. 9-172
- 3. Patzelt, Herbert: Geschichte der evangelischen Kirche in Österreichisch-Schlesien. Dülmen, Laumann-Verlag 1989.
- 4. Říčan, Rudolf: Evangelická církev na Těšínsku. Křesťanská revue, 1959 (roč. 26.), s. 139-144.
- 5. Skalský, Gustav Adolf: K těšínskému jubileum. Chotěboř 1908.
- 6. Spratek, Daniel: Právní poměry v evangelické církvi na Těšínsku v letech 1709-1781 a jejich vliv na uspořádání toleranční církve v Rakousku. Revue církevního práva – Church Law Review, 2002, č. 1 (21), s. 17-50; č. 2 (22), s. 93-126
- 7. Wagner, Oskar: Mutterkirche vieler Länder. Geschichte der Evangelischen Kirche im Herzogtum Teschen 1545-1918/20. Wien-Köln-Graz, Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1978
- 8. Winkler, Alexandr: Z reformační minulosti a přítomnosti města Ostravy se širší oblastí. Disertační práce. Komenského evangelická bohoslovecká fakulta v Praze 1963

Daniel Spratek